

Karel Černý – Bohdana Divišová: *Mezi Markem Marci a Löwem z Erlsfeldu: Myšlení a výuka na pražské lékařské fakultě v době barokní*. Praha: Karolinum, 2023, 220 s.; ISBN 978-80-246-5707-3.

Výrazné osobnosti figurující v názvu monografie vydané v závěru loňského roku svým působením vymezují období, jemuž byla dosud v odborné tvorbě historiků medicíny i přírodních věd věnována okrajová pozornost. Je proto záslužné, že k nápravě tohoto stavu směřoval badatelské úsilí autorský tandem tvořený historičkou a historikem, které lze považovat za přední domácí odborníky na medicínu raného novověku. Ve shodě s nejnovější syntetickou prací k dějinám lékařství v českých zemích¹ toto přehlížené, a dobově poplatnými výklady snad stále méně zatížené období označují souslovím „doba barokní“. Již zběžné nahlédnutí do obsahu knihy ukazuje, že zmíněná charakteristika pro autory není jen periodizační kategorií, nýbrž atributem přibližujícím povahu dobové medicíny, přinejmenším ve sledovaném geografickém a kulturním prostoru. Autoři tak svým knižním počinem nepřibližují jen medicínu určitého období, ale medicínu, kterou samu o sobě vnímají jako konkrétní a svým výkladem jí nabízí identitu. Aby odhalili různé podoby barokní medicíny, vydali se cestou dílčích sond do problematik zdanlivě odlišných, leč ve skutečnosti dostatečně ilustrativních a sourodých, vezmeme-li v potaz, že tematickým tmelem publikace je myšlenkový svět pražské lékařské fakulty.

Jeho institucionalizovanou podobu je možné sledovat v pramenech dokumentujících zdejší studium. V desetiletích následujících po konci třicetileté války se začaly pozitivně projevovat důsledky organizačních změn na pražské univerzitě, stoupl počet profesorů medicíny, a především bylo ustanoveno lékařské kolegium, sdružující graduované lékaře. V Praze tak zdomácněla instituce působící v některých říšských městech již ve druhé polovině 16. století. Výukové kurikulum mediků přibližují sylaby obsažené v univerzitních statutech z druhé poloviny 17. století. Dle těchto normativů tvořily anatomie a chirurgie významnou součást odborné přípravy budoucích lékařů, kteří měli v zimních měsících přihlížet pitvám. Důraz na pitvy je zřetelný především ve starších sylabech přisuzovaných Markovi Marcimu. Mladší sylaby z r. 1688 kladou nápadný důraz na výuku Hippokratových *Aforismů*, jejichž znalost byla prověřována v samostatné části doktorské zkoušky. Druhým pramenem otevírajícím perspektivu vzhledu do pražské výuky medicíny v závěru 17. století je studijní manuál Františka Löwa z Erlsfeldu z r. 1693. Žánr propedeutické literatury tohoto typu ukazuje především na podobu ideální studijní knihovny, jeho výpovědní hodnota je však širší a od

¹ Karel Černý – Petr Svobodný a kol, *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Lékařství*, Praha 2023, s. 114–167.

70. let 20. století postupně badatelsky odkrývána na více než tuctu příruček z období raného novověku. To autorům publikace o pražské barokní medicíně umožnilo Löwův manuál nahlížet v komparaci a vnímat jeho souvislosti napříč prostorem a časem.

Podobný přístup je uplatněn i při rekonstrukci teoretických principů dobové medicíny na základě učebnic užívaných na pražské lékařské fakultě, především obsahu předmětu chápaného jako úvod do studia (*institutiones medicae*). Přední postavení v rozvrhu látky tohoto předmětu zaujímala definice oboru a z ní plynoucí důsledky pro jeho roli v procesu léčení, resp. uzdravování. Kapitola o barokních úvodech do studia se věnuje mj. také teoretickým školám soudobé medicíny a jejich reflexi v pražském prostředí. Dospívá k závěru, že zde převládalo v zásadě synkretické pojetí, směřující k dogmaticko-mechanickému paradigmatu, jež na fakultě převládlo na přelomu 17. a 18. století.

Je-li kapitola o barokních úvodech do studia svým rozvrhem pomyslným vstupem do soudobé medicínské terminologie a otázek spojených s výkonem lékařské praxe, ukazuje se následná kapitola věnovaná lékařským představám Marka Marciho jako schodiště stoupající do pater filozoficko-lékařské stavby, jejíž pomyslný architekt se tvůrčím způsobem pohyboval na poli soudobé přírodovědy (fyziky, medicíny i filozofie). Marek Marci se mj. zabýval stavy na hranici života a smrti, resp. přetrváváním projevů života po smrti. Při výkladu těchto sporných jevů uplatňoval koncept seminálních idejí, který se pro jeho fyziologicko-lékařské myšlení jeví být určující. Jiné rysy Markovy osobnosti ukazuje pozoruhodný pramen v podobě vzpomínek anonymního pacienta (snad Bohuslava Balbína). Profesor na pražské lékařské fakultě v nich vystupuje jako lékař pečlivě zvažující diagnózu, a především odmítající praxi léčení na základě korespondenčního kontaktu s nemocným. Osobně laděná reflexe zkušeností s léčbou Marka Marciho nalezne své uplatnění i při hledání odpovědí na širěji koncipované otázky spojené s chováním lékaře u lůžka nemocného (*bedside manners*).

O filozofii idejí se opírají i Markovy představy o škodlivých mikroorganismech, kteří se svým působením podílejí na vzniku nemocí. Výkladu o těchto představách a jejich zdrojích je věnovaná první část kapitoly o barokní epidemiologii, jež následně především zpřesňuje kontury znalostí o počátcích očkování v Evropě. Tradiční pojetí zdůrazňuje roli osobností britského společenského a kulturního života při přenosu vědomostí o očkování z osmanské říše do Evropy. Soustředěné čtení pramenů středoevropské provenience nicméně ukazuje, že vektory tohoto transferu pokrývaly i území habsburské monarchie a že k aplikaci variolace mohlo dojít ve Vídni již před únorem r. 1714, tj. o několik let dříve než v Londýně. Dosud opomíjená relace slovinské lékařky Antonia Loigka o vídeňském případě zpravuje způsobem prozrazujícím nedůvěru reprezentanta soudobého učenického diskurzu: jeho slovy řeckou metodu vnesení a léčby napodoboval

arabský léčitel původem z Konstantinopole, a to po způsobu šarlatánů, kteří se opíjí po lékařích. Nicméně i takové jsou cesty modernizace.

Poslední kapitola na předchozí navazuje svým zaměřením na přenos vědění, povahou rovněž do určité míry subverzního. Jedná o krevní oběh, jehož popis je spojen s Williamem Harveyem. Tento anglický lékař v červenci roku 1636 pobýval v Praze a při této příležitosti o cirkulaci hovořili s Markem Marcim. Bližší podrobnosti o jejich setkání známe nejsou, disertační práce Markova žáka Jakuba Forbergera s názvem *O pulzu a jeho využití* z r. 1642 nicméně ukazuje, že celoevropsky diskutovaný výklad o krevním oběhu v Praze rezonoval, bezesporu pod vlivem Markova působení. Kapitola se věnuje nejen Forbergerově disertaci, jejíž význam je nesporný, ale též několika dalším středoevropským disertacím vztahujícím se tematicky ke krevnímu oběhu. Závěry analýzy těchto textů ukazují trvanlivost některých *loci communes* jazyka vědeckého popisu lidského těla, a především způsoby recepce, absorpce i inkluze Harveyova „objevu“, přijatého nakonec jako vědění legitimované prastarými Hippokratovými postuláty.

Kniha o barokní medicíně ve svých pěti kapitolách přináší fundovaný vhled do výuky i vědy na pražské lékařské fakultě. K jejím nesporným přednostem patří práce s prameny, unikajícími dosud z důvodů nejen filologických zájmu badatelů. Penzum pramenného materiálu, jehož bohatou výpovědní hodnotu mnohdy autoři spíše jen poodkryli, je věru úctyhodné. Nemenší předností publikace je také komparativní perspektiva určující tok výkladu. Pokrývá zejména myšlenkový svět univerzitních institucí středoevropského prostoru, v žádném případě jím však není ohraničená. Do třetice je třeba okomentovat zvolený metodologický přístup, který naplňuje znaky fenomenologického pojetí dějin vědy. Odkazuje k němu v podstatě již samotný cíl proniknout konzervativními nástroji pramenné analýzy do specifik lékařského myšlení barokního období. Zejména kapitola o epidemiologii přibližuje možnosti zvolené metody téměř učebnicově. Závěrem je možné spolu s autory konstatovat, že výzkum barokní medicíny touto monografií nekončí. Lze k tomu dodat, že v následujících letech bude nejspíš její četbou začínat.

DAVID TOMÍČEK

Martina Bečvářová, Jindřich Bečvář: *Premonstráti v Plzni. Dějiny matematiky, 66. až 70. svazek*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2024. ISBN 978-80-01-07200-4.

V edici Dějiny matematiky vyšla mimořádná monografie *Premonstráti v Plzni*. Publikace zaujme již na první pohled, protože se skládá z 5 svazků uložených

v elegantním pouzdru. Autoři, Martina a Jindřich Bečvářovi, přibližují životní osudy tepelských premonstrátů a jejich nedocenenou roli v rozvoji přírodních věd a pedagogické aktivity na plzeňských školách v první polovině 19. století.

První svazek nazvaný *Historický kontext* vykresluje historii premonstrátského řádu a jeho klášterů v Čechách, zejména premonstrátské kanonie kláštera v Teplé. Pro lepší pochopení historických souvislostí jsou zde připomenuty základní etapy národního obrození s ohledem na jejich dopad na proměnu výuky a vzdělávání, na zrod a rozkvět vědy v českém jazyce.

Důležitým tématem prvního svazku jsou plzeňské školy, na nichž jako profesori působili tepelští premonstráti. Na základě studia archivních pramenů autoři popisují vznik, vývoj i zánik Filozofického ústavu a gymnázia v Plzni, a to v souvislosti s politickými, hospodářskými, kulturními a sociálními proměnami společnosti. Ukazují tak snahy premonstrátů o vybudování mimořádné školy, školní knihovny, laboratoří, sbírek, astronomické a meteorologické observatoře, což dokládá pozoruhodný vztah tepelské premonstrátské kanonie k vědě a vzdělanosti. Hlavní pozornost je zaměřena na vztah předních plzeňských premonstrátských profesorů k výuce matematiky a přírodních věd. Mezi nejvýznamnější osobnosti tepelského řádu patřili Josef Vojtěch Sedláček a Josef František Smetana, o nichž pojednávají další dva svazky.

Druhý svazek *Josef Vojtěch Sedláček, loajální vlastenec* je věnován uznávanému a oblíbenému profesorovi plzeňského Filozofického ústavu a výrazné osobnosti královského města Plzně. Úvodní kapitola, která objasňuje původ a rodinné zázemí Josefa Vojtěcha Sedláčka, je sepsána na základě rozsáhlého studia matrik a městských knih Čelákovic. Autoři zdokumentovali zcela novou část životopisu osvětlující osudy rodiny, jejich hmotné zázemí i vzájemné vztahy v rozvětveném rodu Sedláčků. Zkoumáním osobní pozůstalosti, deníků, korespondence i dobového tisku je doložena Sedláčkova odborná a pedagogická činnost i jeho rozsáhlé obrozenecké a osvětové aktivity. Soudobému čtenáři jsou přiblíženy Sedláčkovy didaktické metody a klasický dobový výklad základů planimetrie a stereometrie. Po stránce obsahové, metodické i jazykové jsou analyzovány Sedláčkovy učebnice geometrie (první česky psaná moderní učebnice geometrie z roku 1822) a nedokončené učebnice fyziky (1825, 1828) a je oceněn Sedláčkův přínos k tvorbě základů české matematické a fyzikální terminologie. Zmíněny jsou také Sedláčkovy kulturní aktivity, např. podpora českého divadla, spolupráce s Národním muzeem a distribuce českých knih. Zaznamenány jsou rovněž spory a boj mezi pražskými a mimopražskými vlastenci, je odhalen nový pohled na tradovanou Sedláčkovu touhu po počtách, jeho loajálnost k panovnickému dvoru i na jeho spolupráci s vysokou šlechtou.

Třetí svazek *Josef František Smetana, vlastenec a rebel* popisuje komplikovanou životní dráhu a odborné i mimoškolní aktivity vážené plzeňské osobnosti,

oblíbeného profesora fyziky a odvážného vlastence. Podrobná úvodní část o původu a rodinném zázemí Františka Josefa Smetany je zpracována na základě důkladného zkoumání matrik. Osvětluje rodinný původ, hmotné zázemí i neuvěřitelnou soudržnost v rozvětveném rodu Smetanů. Josef František Smetana byl bratrancem hudebního skladatele Bedřicha Smetany, kterému pomáhal během studií. Na základě pátrání v osobní pozůstalosti, korespondenci a dobovém tisku byla zdokumentována Smetanova mimoškolní osvětová a buditelská činnost – zásluhy o rozvoj českého divadla, snaha o založení plzeňské knihovny a čítárny, budování večerní školy pro řemeslníky i jeho rozsáhlé odborné aktivity – pedagogické působení a tvorba učebnic. Po stránce obsahové, metodické i jazykové jsou analyzovány Smetanovy učebnice astronomie (první česky psaná moderní učebnice astronomie, 1837) a učebnice fyziky (1842, 1852) a je zhodnocen Smetanův přínos k vytvoření základů české matematické a fyzikální terminologie.

Historickými prameny je doložena analýza málo známého Smetanova zapojení do politických událostí revolučního roku 1848 a následná Smetanova policejní perzekuce i jeho problémy v řádu. Autoři odhalují na jedné straně Smetanův kritický pohled na katolickou církev, politiku, plané vlastenčení, národní nesvornost a revnivost, na straně druhé Smetanovu víru v nápravu lidské společnosti a vítězství rozumu. Kniha přináší první komplexní hodnocení Smetanova díla založené na detailním bádání v archivních pramenech, dobových zprávách a tisku.

Závěrečné kapitoly druhého a třetího svazku přinášejí pohled na vývoj a proměny dobového hodnocení práce českých katolických obrozenců; jednou jako vzory hodné následování a oslavování jejich aktivit, jindy naopak odsuzování, zatracení, zapomnění a později znovuobjevování. Vše v závislosti na politických a kulturních vlivech doby. Studium dobových tisků bylo poukázáno na to, jak bylo v posledních 150 letech na premonstráty nahlíženo pokrivenou optikou ideologie té které doby a oslavováno jen to, co bylo považováno v souladu s ideologií za nosné, a potlačováno vše, co se nehodilo.

Následující čtvrtý svazek *Obrazové přílohy* přibližuje a dokresluje studovanou problematiku z dalších úhlů pohledu. Obsahuje 161 barevných fotografií, které představují reprodukce starých pohlednic, portréty tepelských premonstrátů, titulní listy Sedláčkových a Smetanových knih, ukázky z jejich učebnic a rukopisů apod. Většina obrázků je publikována poprvé.

Předchozí díly doplňuje svazek pátý, *Bibliografie, prameny, rejstřík*, který v první části obsahuje rozsáhlé, stručně komentované faktografické přílohy: přehled Sedláčkových a Smetanových publikací a rukopisů, soupis Sedláčkovy a Smetanovy dochované korespondence. Je zde uveden i výčet Smetanových publikovaných i nepublikovaných básní. Tyto přehledy byly sestaveny na základě studia v českých i zahraničních knihovnách a archivech. Ve druhé části knihy je připojen bohatý seznam použité literatury a archivních pramenů a rejstřík ke všem pěti

svazkům. Všechny tyto přílohy se mohou stát odrazovým můstkem a inspiračním zdrojem pro další badatele.

Monografie je výsledkem několikaleté intenzivní badatelské činnosti obou autorů a přináší velké množství informací, z nichž některé jsou zcela unikátní. Zároveň také upřesňuje či vyvrací některá dříve publikovaná nepřesná tvrzení, např. uvádí na pravou míru nejasnosti kolem Smetanova data narození. Poprvé je poukázáno na význam a přínos plzeňských premonstrátských škol k rozvoji přírodních věd v českých zemích a je jednoznačně dokázáno, že centrum české matematiky a přírodních věd v první polovině 19. století nebylo v Praze, jak se mylně traduje, ale v Plzni, a to zásluhou několika premonstrátských profesorů.

Edice Dějiny matematiky dosáhla vydáním *Premonstrátů v Plzni* 70 svazků, a to v roce, kdy si připomínáme 30. výročí jejího založení.

IRENA SÝKOROVÁ

Marcela Efmertová – Petr Golan – Božena Mannová: *Česká stopa v historii výpočetní techniky*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2021. ISBN 978-80-01-06918-9

Kniha *Česká stopa v historii výpočetní techniky* patří mezi unikátní zpracování tématu historie výpočetní techniky. Autorský kolektiv tvoří Marcela Efmertová (1959), historička publikující v oboru českých dějin a dějin elektrotechniky, pedagožka na Fakultě elektrotechnické ČVUT, Petr Golan (1950), dlouholetý pracovník VÚMS a Božena Mannová (1941), pedagožka působící na katedře počítačů sídlící na Fakultě elektrotechnické ČVUT. Zvolené téma je autorům z pohledu vědeckého a pracovního velmi blízké a jsou v oboru výpočetní techniky a její historie považováni za odborníky.

Z pohledu geografického je obsah knihy z větší části zaměřen na Československo a později na samostatné Česko a Slovensko a z pohledu časového její největší tematické celky pokrývají období od 50. let 20. století do 20. let 21. století. Kromě samotného textu s bohatou fotodokumentací obsahuje kniha i technické specifikace uvedeného přístrojového vybavení. Publikace je rozdělena do tří tematických celků. První je zaměřen na vývoj výpočetní techniky. Taktéž se autorský kolektiv zaměřil na existující zahraniční i tuzemské muzejní expozice a informační zdroje. Téma je uzavřeno stručnou historií československých výzkumných ústavů a vzdělávacích pracovišť, která jsou s touto historií spjatá. Druhý rozsahově největší celek je zaměřen na nejvýznamnější osobnost v tomto oboru a autora prvního československého počítače Antonína Svobodu (1907–1980) a výzkumný ústav matematických strojů (VÚMS), který Antonín Svoboda dlouhá

léta vedl. Poslední celek je z větší části zaměřen na tzv. mikropočítače domácí výroby, které vznikly během 80. let minulého století. Šlo převážně o zařízení, která se provozovala ve vzdělávacích institucích různých stupňů, v zájmových organizacích a byly nabízeny i v maloobchodní síti. Toto poslední téma uzavírá přehled novodobých tuzemských událostí a úspěchů na poli informatiky.

Tato kniha je tematicky ojedinělá a nabízí vhled na počátky počítačů v naší zemi. Kvůli množství technických informací může být text pro technické laiky obtížně zpracovatelný. Pro člověka zaměřeného na počítače jde o ideální studnici informací o prvopočátcích výpočetní techniky u nás. Velmi přínosné jsou technické specifikace používané techniky, které umožňují získat představu, jaký obrovský pokrok učinila technika za posledních pár desítek let. Použitá historická fotodokumentace je velmi dobře integrovaná do textu. Publikace přehlednou formou popisuje důležité historické milníky, jako je vznik první katedry počítačů v Československu, která byla zřízena na Elektrotechnické fakultě ČVUT v Praze. Katedra, jejímž vedením byl pověřen Oldřich Koníček (1923–1990), zanechala v historii počítačových věd výraznou stopu a přes omezení dané dobou nezůstávala vůbec pozadu. Dalším přínosem je zakomponování životních příběhů důležitých aktérů té doby. Nejvýraznějším je životní příběh Antonína Svobody. Současné generaci informatiků bude v souvislosti se jménem Antonín Svoboda znám pojem „Svobodova mapa“ používaný ve výrokové logice a možná ho budou znát jako tvůrce prvního československé počítače SAPO. Přitom jeho osobní život byl poměrně dobrodružný. Po vzniku protektorátu emigroval do Francie a po jejím obsazení nacisty se za dramatických okolností po několika měsících dostal do USA. Po návratu do vlasti působil jako vedoucí výzkumného ústavu, ale vzhledem k svému působení v USA nebyl režimem moc oblíben. Proto v roce 1964 opět za nelehkých okolností emigroval do USA, kde působil až do své smrti. Uvedené historické milníky a osobní příběhy aktérů dávají publikaci unikátní rozměr. Závěrečné kapitoly věnované porevolučnímu období mají spíše přehledový charakter, což dává naději, že by ji mohl autorský kolektiv rozpracovat v podobě pokračování této publikace. Události jako připojení Československa k internetu 13. února 1992, úspěchy českých a slovenských výzkumných skupin, softwarových a hardwarových společností by zasloužily historicky zpracovat a zachovat pro další generace.

JIŘÍ CHLUDIL

Arnold Jirásek – *Ohlížím se zpět* (editoři: Martin Kučera a Jiří Vacek). Praha: Karolinum, 2022, 459 s. + 14 s. obrazových příloh, ISBN 978-80-246-4032-7

„Historikové budou mít jednou těžkou práci s Arnoldem Jiráskem. A nebudou to jen historikové medicíny,“ uvedl prof. František Burian u příležitosti 70. narozenin prof. MUDr. Arnolda Jiráska (1887–1960). Měl tím na mysli neobyčejný rozsah zájmů prof. Jiráska. Mimoděk se tím ale dotkl i dalšího tématu – jeho složité osobnosti, která je dodnes pamětníky a historiky nejčastěji označována jako rozporuplná či kontroverzní. Rozpor je vnímán mezi mimořádnými odbornými, didaktickými, rétorickými a stylistickými kvalitami na jedné straně a vztahy ke kolegům a podřízeným na straně druhé.

Zájemci o bližší biografii prof. Jiráska byli dosud odkázáni na dva hlavní zdroje. Prvním je útlá knížka prof. Bohuslava Niederleho ml. *Hovoří a vzpomíná Arnold Jirásek* (Univerzita Karlova, Praha 1989), druhým pak *Akademik Arnold Jirásek – český chirurg* (Avicenum, Praha 1988) autorů prof. Vladimíra Balaše a MUDr. Jaroslava Vlčka. Všichni tito autoři byli přímými žáky prof. Jiráska a měli tak unikátní možnost doplnit biografie o vlastní vzpomínky. Sám prof. Jirásek začal koncem 40. let 20. století psát své paměti, které ale zůstaly nedokončené a velmi zlomkovité. Těžila z nich především kniha prof. Niederleho, ve které byla řada výňatků z rukopisu uvedena, ovšem stále značná část zůstala nevyužitá.

Nejnovější kniha autorů – resp. editorů – Martina Kučery a Jiřího Vacka tento nedostatek do určité míry napravuje. Kniha *Ohlížím se zpět* obsahuje v maximálním možném rozsahu publikovatelné části Jiráskova rukopisu. Ty tvoří první část knihy. Bohužel, největším nedostatkem, který nelze nikterak ovlivnit, je torzovitost rukopisu. Prof. Jirásek psal své paměti po částech a v dlouhých časových prodlevách; pro historika nejzajímavější pasáže tak chybí téměř úplně (vedení I. chirurgické kliniky ve 30. letech, doba po roce 1948 a nelehký závěr klinického působení). Nejpodrobněji je zpracováno (bohužel pro historiografii nejméně zajímavé) období mládí a vylíčení rodinných poměrů, po kterém následuje hlavní cenná kapitola – boj o obsazení vedoucího místa I. chirurgické kliniky po smrti prof. Kukuly. Z ní můžeme získat velmi dobrou představu o tom, jak probíhala zákulisní jednání a jaké byly vztahy mezi jednotlivými aktéry, významnými lékaři a vysokoškolskými učiteli té doby. V náznacích je zde také možné vytušit, co dále ovlivňovalo Jiráskův následující styl vedení kliniky, který mu byl zdrojem řady svárů a nepřátel. Další kapitoly, které by mohly odhalit více o Jiráskově působení v roli přednosta kliniky, však chybí. Jsou proto doplněny dalšími Jiráskovými texty (vzpomínky na prof. Kukulu a Jedličku). Následuje vylíčení osudu kliniky za nacistické okupace (kapitola Klinika ve vyhnanství), které zajímavě doplňuje známou Jiráskovu úvodní přednášku po znovuotevření vysokých

škol z června 1945 (publikována téhož roku v *Rozhledech v chirurgii*). Tím vlastní paměti prof. Jiráska končí. Zcela opomenut tak bohužel zůstal velmi významný dodatek. Prof. Jirásek si byl velmi dobře vědom politické situace a část pamětí (zejména po roce 1948 a odchod z kliniky) ponechal v zapečetěných obálkách. Ty po jeho smrti obdržel jemu zřejmě nejbližší žák prof. Bohuslav Niederle ml. s příkazem, že je může otevřít až po 35 letech. Prof. Niederle se zachoval dle pokynů svého učitele a po otevření obálek část pokračujících vzpomínek uveřejnil (*Sborník lékařský*, 1999, č. 4, s. 361–376). Psalo se v nich o poválečném pronásledování, o období nastupující totality, kdy prof. Jirásek těžce nesl ztrátu prvenství v neurochirurgii, a nakonec i o vynuceném odchodu z kliniky. Více než kde jinde se zde zamýšlel nad možnými chybami a příčinami různých útoků, chyby přitom hledal i u sebe samého.

Druhá část knihy je tvořena zkompletovaným cyklem fejetonů, které Arnold Jirásek posílal do českého tisku coby válečný chirurg z výprav během balkánských válek v letech 1912–1913. Jako příspěvek k historii válečné chirurgie jsou velice cenné.

Ve třetí části jsou pak obsaženy práce prof. Jiráska, které se týkají hodnocení práce jeho současníků nebo chirurgických předchůdců (např. Karel Maydl, Theodor Billroth, N. I. Pirogov). Dále jsou zařazeny naopak práce současníků, kteří hodnotí prof. Jirásku. Nejzajímavější je ovšem až poslední kapitola napsaná přímo jedním z editorů (Martin Kučera), v níž rozebírá, jak se k biografii prof. Jiráska sám dostal, a uvádí vlastní zjištění od různých pamětníků, kterými biografii dokresluje. Vyvrací zde hlavní pomluby, které se objevily již za Jiráskova života (případ Otýlie Vranské a tzv. Budínova aféra), a pokouší se objasnit i příčiny hlavního nepřátelství a pomluv, např. ze strany prof. Josefa Charváta. Zde trefně poznamenává, že prof. Charvát vzhledem ke své specializaci (internista, endokrinolog) těžko mohl posoudit Jiráskovy chirurgické kvality. Na druhou stranu kritika povolanějších (např. prof. Vladimíra Beneše nejst. jako neurochurga) je zmíněna pouze okrajově. Vyznění celé knihy tak má být – a editor to sám přiznává – jakousi obranou prof. Jiráska. Hodnotící je pouze tato závěrečná kapitola, celá předcházející část knihy je tak zdařilou kompletací dokončených dostupných kapitol vlastního Jiráskova životopisu doplněných o výběr jeho vlastních publikovaných textů historicko-společenského významu. Na jejich podkladě si čtenář sám může vytvořit či doplnit obraz složité osobnosti prof. Jiráska. Kladem knihy je také rozsáhlý poznámkový aparát týkající se především zmíněných osobností lékařských či obecně historických, stejně tak i jmenný rejstřík. Součástí knihy je 14 stran fotografických příloh a v závěrečné ediční poznámce příslušné bibliografické odkazy včetně využitých archivních zdrojů.

Prof. Arnold Jirásek byl bezesporu jedním z největších českých chirurgů. V samotném úvodu svých vzpomínek se zabývá „vnitřní a vnější pravdou“ a v podtónu je

patrné, že v jeho případě někdy mohou být v rozporu. Tento rozpor nemusí být patrný historikovi při zasazování osobnosti do celkového dobového kontextu, ale může jej vysvětlit chirurg z pohledu každodenního výkonu své profese. Prof. Jiráskovi byl nejvíce vyčítán příliš tvrdý a autoritativní styl vedení kliniky a české chirurgie vůbec – vyplývající snad zpočátku z obav, aby „dostál svému úkolu“, později ze snahy o vlastní sebeprosazení a ze strachu, aby nebyl nikým předstižen. Proto nebyl ochoten vzdát se jakékoli části chirurgie a omezit se např. pouze na neurochirurgii. Není tak považován za zakladatele české neurochirurgie a je mu přičítána pouze úloha pionýrská (slovy prof. Beneše byl „pouze obecným chirurgem, který rád operoval na nervovém systému“). Častými zdroji nedorozumění byly také spory o soukromé pacienty, tedy důvody finanční. Uvádí to i sám editor; totéž je možné vyčíst např. ze vzpomínek dalšího blízkého Jiráskova žáka, prof. Jana Knoblocha. Konečně sám Jirásek vyrůstal za poměrů Rakouska-Uherska, kdy na klinice byl jediným a neomezeným vládcem profesor. Nepoznal nic jiného ani u svého učitele prof. Kukuly a tento autoritativní styl převzal. Ostatně na řadě pracovišť (nejenom klinických a nejenom chirurgických) se podobné zvyklosti bohužel udržují dodnes. Zajímavé ovšem je, v jakém kontrastu s tím byla druhá linie české (Maydlovy) chirurgické školy reprezentovaná prof. Rudolfem Jedličkou s jeho nástupcem, prof. Jiřím Divišem a dalšími pokračovateli (prof. Emerich Polák, prof. Zdeněk Vahala). Nicméně – slovy samotného prof. Jiráska: „Současníci a já sám nejsme konečnými soudci ani ve smyslu chvály, ani směrem k haně.“ Jako by si uvědomoval, že jeho místo v historii bude patřit po odchodu pamětníků a svědků pouze vykonané práci. A ta je přes všechny kontroverze provázející osobnost prof. Jiráska skutečně úctyhodná.

JAN PASTOR

Věda, okupace a válka 1939–1945

Science, Occupation, War: 1939–1945. A Collective Monograph, edited by Michal V. Šimůnek, Academia: Prague 2022 (1938–1953 Series, vol. 41), 480 s., ISBN 978-80-200-3296-6.

Rozsáhlý anglickojazyčný svazek se zabývá otázkami a dopady nacistické vědecké politiky v období druhé světové války v okupovaných zemích střední, severní a severovýchodní Evropy se zaměřením na vybrané menší a střední země. Výchoiskem byla mezinárodní konference uspořádaná v Praze v říjnu 2019, ale výsledná podoba posunula tematický záběr i autorské zastoupení do originálně koncipované kolektivní monografie. Po úvodu ji tvoří patnáct kapitol od celkem

osmnácti autorů. Kapitoly mají jednotnou strukturu: jsou uvedeny přehledovým abstraktem a ukončeny vyčleněnými závěry (*Conclusions*), což napomáhá orientaci, a jsou doprovázeny cenným ilustračním materiálem. Organizátor původní konference, editor svazku, autor úvodu a autor či spoluautor tří kapitol Michal V. Šimůnek strukturoval knihu do pěti oddílů označených jako *Section A–E*.

Pokud základní vymezení publikace spatřujeme v zaměření na správu, struktury a institucionalizaci výzkumu ve vybraných regionech pod okupační správou, pak její těžiště představují první tři oddíly zahrnující více než tři čtvrtiny celého rozsahu. První oddíl (*Universities*, s. 29–118) nabízí ve třech kapitolách srovnání situace univerzit a univerzitní vědy pod nacistickou správou: v exkluzivní oblasti Pobaltí na příkladu univerzity v estonském Tartu (autoři E. Tammiksaar, K. Kalling), v širokém pásu severských zemí Dánska, Švédska, Norska a Finska s rozdílnými situacemi rezistence a protisovětské kolaborace (P. Svobodný) a v případě zavřené české Karlovy univerzity s analýzou postihů či uplatnění jejího studentstva, akademického a administrativního personálu (A. Kostlán, M. V. Šimůnek, M. Hořejš). Druhý oddíl (*Beyond Universities*, 119–236) ve čtyřech kapitolách tematizuje příklady neuniverzitních institucí a sfér výzkumu: Státní muzeum v Luxemburgu přejmenované pod okupační správou na *Landesmuseum* (F. Spirinelli), situaci a činnost vybraných badatelů *Naturhistorisches Museum* ve Vídni (T. Mayer, M. Berner), proměnu tradičních slovanských studií v souvislosti s tzv. *Heimatschutzbewegung* v Protektorátu (M. Ducháček) a rovněž protektorátní organizaci architektonického a urbanistického plánování (M. Hořejš). Třetímu nejdelšímu oddílu (*Research, Industry, War Efforts*, 237–360) zaměřenému na výzkumnou aplikační sféru při válečné aktivizaci ve třech kapitolách dominuje bohemikální a protektorátní problematika: zabývá se situací a činnostmi zdejšího patentního úřadu (D. Hubený), profesním a aktivistickým uplatněním skupin českých lékařů v Říši (M. Novák, M. V. Šimůnek) a organizací a aktivizací technické inteligence v souvislosti s tzv. *Totalkrieg* (M. V. Šimůnek).

Poslední dva oddíly se převážně zaměřují na životní osudy nebo výzkumné aktivity vybraných konkrétních osobností, jsou ale rovněž koncipovány tematicky. Zejména čtvrtý oddíl (*Science over the Abyss*, 361–416) samostatně tematizuje pro daný široký region a nacistickou ideologii krucální téma výzkumu v táborech smrti. Dvě kapitoly objektivně pojednávají o výzkumu prováděném v Osvětimi: o sterilizačních experimentech Carla Clauberga (M. Ciesielska) a o Mengeleho výzkumu dvojčat vázaného zejména na lidské zdroje z českého prostředí prostřednictvím terézního ghettá (P. J. Weindling); další se naopak věnuje válečným osudům jedné z osvětimských obětí Bertholda Epsteina, lékaře a profesora pražské Německé univerzity jako reprezentanta neúspěšné židovské vědecké emigrace přes Norsko (S. H. Nolte). Poslední nejkratší oddíl (*Science & Émigrés*, 417–459) ve dvou kapitolách tematizuje nadregionální a stále závažnou problematiku uplatnění

emigrantů z bolševického Ruska mezi protinacistickou rezistencí, protisovětským aktivismem a kolaborací: kontroverzní pozice evolucionisty Nikolaje V. Timofieva-Ressovského (G. Levit, U. Hossfeld) a osudy vybraných ruských vědců a intelektuálů z meziválečné emigrace v okupované Francii (V. Sukovata).

Asi polovina příspěvků se přímo nebo velkou měrou týká českého protektorátního prostředí. Tato perspektiva není v názvu ani koncepci knihy zdůrazněna, neboť jejím záměrem je pokusit se nabídnout srovnávací perspektivu i pro další menší obsazená území a státy v širokém pásu středovýchodní a severní Evropy, u nichž lze předpokládat jak existenci podobných okupačních struktur, tak i jiný přístup z německé strany, nežli tomu bylo v případě například rozsáhlých území na Východě (SSSR) či Balkáně (Jugoslávie, Řecko). V tomto směru se jedná o zásluhný počín, který integruje dlouhodobější i nejnovější bádání vázané na českou problematiku a zasazuje ho nově do širšího zahraničního kontextu. Zároveň je třeba zdůraznit, že podstatná většina kapitol přináší nové, poprvé publikované poznatky, nakolik to dovozovala dostupnost archivních pramenů, případně aktualizované a doplněné podoby dřívějších dílčích příspěvků.

Knihy je věnována velmi rozsáhlé, vnitřně složité a strukturované problematice podmínek, administrace a dopadu vědy v podmínkách okupované Evropy let 1939–1945: jedná se bezesporu o jedno ze zásadních témat dějin vědy a intelektuálních dějin 20. století. Z tohoto hlediska je třeba ještě vyzdvihnout rozsáhlý úvod editora svazku, nejen shrnující dosavadní stav, ale také vymezující oblasti a roviny případné komparace a nabízející velmi hutný přehled literatury, především zahraniční, k této složité problematice; zasazuje tak strukturu a konkrétní témata knihy do širší perspektivy, uvádí základní pojmy a problémy a přes svou hutnost je zjevně výsledkem dlouhodobé promyšlené konceptualizace, která by neměla stát stranou pozornosti domácích ani zahraničních badatelů.

TOMÁŠ HERMANN

Mohutná freska podob a technik alchymických laboratoří

Ivo Purš – Vladimír Karpenko, *Alchymické laboratorium v obrazových a textových pramenech*, Academia: Praha 2023, 580 s., ISBN 978-80-200-3474-8.

Ivo Purš – Vladimír Karpenko, *The Alchemical Laboratory in Visual and Written Sources*, transl. Anna Pilátová and Anna Bryson Gustová, Academia: Prague 2023, 574 p., ISBN 978-80-200-3547-9.

Mohutná výpravná publikace, kterou nakladatelství Academia vydalo současně v české a anglické verzi, představuje rozsáhlou monografii o fenoménu alchymického

laboratoria v evropském raném novověku z pera dvou předních českých specialistů na dějiny alchymie, kunsthistorika Ivo Purše a chemika a historika chemie Vladimíra Karpenka. Dílo představuje dosavadní završení jejich mnohaleté plodné badatelské a autorské spolupráce. Nedílnou komponentu publikace tvoří ohromné množství (přes pět set!) obrazových reprodukcí: dobových uměleckých výtvarných děl a technických dobových vyobrazení ze starých tisků. Doprostřed svazku je jako samostatná Příloha začleněna komentovaná reprodukce jednoho základního ikonografického historického pramene z počátku 17. století: dvaadvacet celostránkových tabulí ze spisu Johanna Daniela Mylia *De furnis et vasis Philosophorum*, ve kterých jednotlivá technická laboratorní vyobrazení přejímal i z prací svých předchůdců (Agricola, Ercker, Rhenanus, Libavius). Příloha odděluje část knihy věnovanou laboratořím jako experimentálnímu prostoru technologického vývoje a část věnovanou ikonografii laboratoří a alchymistů. Text autorů zahrnuje rozsáhlou speciální problematiku (technickou i kunsthistorickou), jež by zasluhovala zvláštní pozornost; my zde můžeme přiblížit přínos autorů jen v obecnější perspektivě dějin věd a techniky.

Autoři přímo navazují na bádání o dějinách alchymie v posledních desetiletích, jež významně proměnilo obraz, který o této středověké a raně novověké nauce máme: bylo postaveno na pevnější základy tím, že se pozornost historiků obrátila od jejích psychologických či kulturních souvislostí k tomu, co pro ni bylo nejpodstatnější, totiž právě k jejím laboratorním aktivitám; alchymie je tak dnes zkoumána převážně jako široké spektrum technologických činností s četnými vazbami k metalurgii a montanistice, lékařství, farmacii i k některým příbuzným řemeslnickým oborům (od zlatnictví až například k výrobě barevných pigmentů nebo střelného prachu). Šlo o obory spojené s aplikací ohně ve dvou hlavních technologických směrech: jednak založených na metalurgických postupech (tavení, sublimace aj.), jednak na postupech využívajících širokou škálu destilačních procesů. Tomu odpovídalo vybavení alchymických laboratoří, neboť pro řadu procesů bylo třeba zvláštní aparatury. K novému pohledu na tuto oblast historické přírodovědy rozhodujícím způsobem přispěly práce badatelů jako Lawrence M. Principe nebo Williama R. Newmana. K posunu poznání laboratorních aktivit alchymistů v 16. století přispělo rovněž několik významných archeologických objevů (objev rozsáhlých pozůstatků laboratoria v rakouském Oberstockstallu r. 1980, nejvýznamnější objev posledních let v saském Wittenbergu v r. 2014), které byly odborně zdokumentovány a byla jim věnována velká pozornost, neboť umožnily upřesnit naše znalosti o každodenních aktivitách a snahách alchymistů v raném novověku. Do tohoto badatelského kontextu tedy vstupují autoři nové monografie, která však na tomto poli představuje naprosto původní příspěvek a přináší originální přístup.

Autoři se zabývají analýzou obrazových a textových pramenů alchymického laboratoria v rukopisných i tištěných alchymických pojednáních, ve vyobrazeních

hornických a hutnických traktátů a v holandské a flámské žánrové malbě 17. století. Metodologickým východiskem jsou zde analýzy těchto námětů právě z hlediska dobových způsobů zobrazování přírodovědných a technických námětů a dobově používaných technologií. Nově je tu nadto hodnocen význam těchto vyobrazení, jaký měla v sociálních a kulturních kontextech, v nichž vznikala a pro něž byla určena. Publikace je metodologicky inovativní tím, jak spojuje analýzy specialisty na dějiny chemie a alchymie s hledisky historika umění, který k tématu přistupuje z pozic dějin výtvarné kultury. To umožňuje analyzovat dané téma, tedy obrazovou a textovou dokumentaci středověkých a raně novověkých alchymických laboratorií, na základě širokého spektra pramenů (technologických, ideových a uměleckých) a zároveň v širším kulturním kontextu, v němž alchymie působila a na něž reagovala. Důležitou roli tak zde hraje kombinace použitých pramenů – archeologických (vzhledem k jejich malému počtu jen v omezené míře), textových a obrazových. U textových pramenů jde o písemnosti od odborných traktátů přímo na témata alchymické práce až po dobové záznamy praktického typu, jako inventáře a účty. Stejně tak obrazový materiál je pojat v širokém spektru dokumentů od obrazových záznamů z primárních odborných pramenů až po umělecká díla inspirovaná více či méně autenticky tématem alchymisty v laboratoriu.

Monografie je členěna do čtyř velkých kapitol, nebo lépe řečeno dále členěných rozsáhlých oddílů. V prvním oddílu autoři přinášejí úvod do dějin alchymie a dále přehled dosavadních pramenů k tématu, včetně představení jejich vědeckého zpracování. Po tomto úvodu následuje druhý, z hlediska dějin vědy klíčový rozsáhlý oddíl „Alchymické labororium jako prostor výzkumu, praktického testování teorií a experimentace“. Zásadní částí z hlediska dějin technologií je zde kap. 2.3 „Zařízení laboratoria“, v níž autoři rekonstruují základní vybavení alchymického laboratoria a popisují jeho funkce ve vztahu k používaným technologiím. Jak přesvědčivě dokumentují, toto vybavení se četnými součástmi překrývalo s vybavením dalších oborů, např. dílen prubířů a metalurgů, řemeslníků vyrábějících předměty uměleckého řemesla, výroben léčiv a obecně provozů destilátorů.

Třetí oddíl „Vývoj ikonografie laboratoria“ obrací pozornost k historickému vývoji proměn zobrazování laboratorního vybavení. Autoři ukazují, jak postupně narůstal výpovědní potenciál těchto vyobrazení a jak jej umocnil knihtisk a důležité publikace věnované hornickým a metalurgickým technologiím v polovině 16. století. Poukazují také na důležitý posun, kterým byla narůstající synergie textu a obrazu v odborných publikacích. V závěrečné čtvrté části publikace s názvem „Typy zobrazení tématu alchymista v laboratoriu“ se autoři zabývají vztahem alchymie a umění ve specifickém tématu vyobrazení alchymisty v laboratoriu, a to jak v původních pramenech, tak v žánrové malbě. Autoři kladou proti sobě vzácná vyobrazení, vlastně určité autoportréty alchymistů v jejich laboratoriích

v autentických pramenech, a způsob, jakým bylo toto téma zpracováno hlavně v holandské a flámské žánrové malbě 16. a 17. století. Upozorňují na různé motivace, které se promítaly do děl žánrové malby v těchto malbách: zatímco celkové pojetí těchto vyobrazení laboratorií více záviselo na umělecké fantazii (resp. též snad určitým topos), samo laboratorní vybavení malíři zobrazovali poměrně realisticky.

V Závěru autoři přesvědčivě shrnují hlavní výsledky svého výzkumu a jeho podání a směřují k některým zobecněním. Skromně sice připomínají, že vzhledem k rozsahu problematiky si nečiní nároky na úplnost, přesto ale nabízejí velmi komplexní a široký pohled na dané téma a poskytují základ případnému dalšímu zkoumání alchymické praxe i ikonografie. Jedná se o zcela mimořádnou a metodologicky inovativní práci nejen v českém, ale i v mezinárodním kontextu, která představuje zásadní příspěvek a rozšíření našich znalostí v oblasti dějin vědy a technologií raného novověku.

TOMÁŠ HERMANN

Československá antropologie tváří v tvář rasismu a nacismu

Milan Ducháček a kol., *Za rovnocenností evropských plemen. Československá antropologie tváří v tvář rasismu a nacismu*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny: Praha 2023, 322 s., ISBN 978-80-7422-916-9.

Mezi četnými bezprostředními reakcemi československé veřejnosti – politiků, intelektuálů, spisovatelů, vědců – na vzestup nacionálního socialismu v sousedním Německu a ideologické základy v jeho rasové a antropologické argumentaci vynikají dva rychle koncipované sborníky, v nichž si česká vědecká obec vyjasňovala své vzájemné pozice a současně se jimi obracela na evropskou veřejnost. První rozsáhlejší pod titulem *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování* v roce 1934 uspořádal profesor Karel Weigner a zahrnoval příspěvky reprezentativního okruhu českých biologů, lékařů a antropologů (A. Brožek, J. Horák, K. Chotek, J. Malý, J. Matiegka, L. Niederle, H. Pelc, V. Růžicka, K. Weigner); byl vydán nákladem České akademie věd a umění s podporou fondu Aleše Hrdličky a o rok později následovaly německá a francouzská mutace. Druhý vycházel z aktivit Hugo Iltise a jeho práce *Rasa ve vědě a v politice* (1935), následované sympoziem a sborníkem *Rasse in Wissenschaft und Politik* (Prag: Wahrheit 1935), v němž jsou vedle biologů (H. Iltis, J. Bělehrádek, V. Suk) zastoupeni též právníci normativní školy F. Weyr nebo publicista Alfréd Fuchs (dále H. Reiner a W. Bodansky).

Jedná se o cenné dobové dokumenty, které ve sledu dramatických dobových událostí patrně nezískaly takový ohlas, jaký by si podle všeho zaslouhovaly, nicméně o to více zůstávají významným pramenem pro dějiny vědy, idejí a ideologií z dnešních perspektiv. Předložená kolektivní publikace jako výstup grantového projektu se soustřeďuje na první z uvedených sborníků v širších souvislostech. Jednotlivým osobám a souvisejícím problémům v nedávné minulosti byla a je věnována badatelská pozornost přinášející nové poznatky (zmiňme aspoň nová vydání spisů H. Iltise). Přesto lze uvítat publikaci, která na předchozí práce navazuje, ale danou problematiku uchopuje nově. Jedná se o příspěvek k neutuchajícím a stále aktualizovaným debatám a bádání o ideových profilacích a veřejných aktivitách vědecké obce tváří v tvář evropským civilizačním hrozbám 30. let 20. století.

Publikace zahrnuje osm kapitol nebo spíše samostatných studií, které se ne-soustřeďují pouze na někdejší autory tematizovaného sborníku (jakkoli ti stojí v centru pozornosti), nýbrž uvádějí je do širších historických a intelektuálních souvislostí. Je orámována úvodní a závěrečnou kapitolou iniciátora projektu, jejího editora a spoluautora další ze studií Milana Ducháčka. V úvodní kapitole společně s Michaelou Lenčesovou (Sborník Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování jako křížovatka československé meziválečné antropologie i kulturní propagandy) přehledně seznamují se základními poznatky o tematizovaném sborníku, usouvztažňují je v širších souvislostech dobových poznatků o antropogenezi a reflektují možnosti a limity jeho dobového ohlasu, důležité je připomenutí role a podpory Aleše Hrdličky i vzhledem k současným kritickým debatám o jeho ideovém dědictví.

Další dvě studie se zaměřují na osobnosti mimo autory tematizovaného sborníku, které však pro jeho vznik měly iniciační význam a jejichž působení bylo pro jeho dobové koncipování klíčové. Iberoamerikanistka Markéta Křížová se detailně na základě pramenů a korespondence hlouběji zabývá právě rolí Aleše Hrdličky (Aleš Hrdlička a transatlantický rozměr českého antropologického a eugenického myšlení první poloviny 20. století). Michal V. Šimůnek v nejrozsáhlejší kapitole celé publikace navazuje na své četné studie v mapování zásadních aktivit lékaře Ignaze Zollschana („... před areopagem učenců z celého světa“: tzv. Zollschanova akce mezi vědou, diplomacií a politikou, 1933–1938); ukazuje roli jeho protirasistických aktivit v součinnosti s Hradem, jejich význam pro pochopení vzniku sborníku, ale také důvody, proč nebyly veřejně tolik viditelné a proč on sám strategicky nebyl ve sborníku zastoupen.

V další kapitole se Lenka Ovčáčková soustřeďuje naopak na vlastního organizátora sborníku Karla Weignera a spíše na duchovní a intelektuální profil jeho osobnosti v dobových souvislostech tzv. reformy života, eugeniky, zednářského hnutí či evolučního monismu v komparaci s dobovým odkazem Ernsta

Haeckela (Vztah k člověku i veškerenstvu: Karel Weigner a jeho ideová provázanost s Ernstem Haeckelem). Filip Herza si za téma bere oborové jádro problematiky, jímž je meziválečná československá rasová antropologie v komparaci a diskusích mezi Jindřichem Matiegkou, Jiřím Malým a přispěvatelem do druhého uvedeného sborníku Vojtěchem Sukem (Ne/rovnocennost evropských plemen a cesty k autoritativním formám vládnutí). Velice cenná je následující kapitola Vojtěcha Pojara, která se mimo rámec československého či česko-německého prostředí soustřeďuje na recepci a rezonanci tematizovaného sborníku a dalších souvisejících autorů ve střední Evropě, zejména mezi autory jugoslávskými, rumunskými, maďarskými či rakouskými (Rovnocennost evropských plemen a vědecké sítě ve střední a východní Evropě: transnacionální perspektiva).

K širšímu kontextu role iniciačních osobností pro meritorní debatu se vrací kapitola Věry Dvořáčkové a M. Ducháčka o reprezentantu eugeniky a tzv. sociálního lékařství L. Haškovcovi a jeho vlivu na koncepcie ve sborníku zastoupených V. Růžičky a A. Brožka (Ladislav Haškovec a jeho následovníci mezi eugenikou a rasismem: skica k ideovému zázemí praktického uplatnění eugeniky v ČSR); domnívám se, že za zmínku by zde stála též činnost Hynka Pelce (nicméně v úvodní studii je zdůvodněno, proč tak autoři nečiní). V závěrečné studii se M. Ducháček zabývá důvody zařazení, přínosy a kontextem příspěvků, které se ocitaly na oborovém pomezí a vycházely z perspektiv dobové etnologie či etnografie: archeologa L. Niederleho, etnologa K. Chotka a literárního historika J. Horáka (Duchovnědný appendix: Lubor Niederle, Karel Chotek, Jiří Horák a problém rasy ve vědách o kultuře); kromě metodologické reflexe se tu například klene souvislost s kapitolou o Haškovcovi v dobové roli československého Slovanského ústavu.

Je třeba znovu vyzdvihnout, že všechny příspěvky, jakkoliv navazují na četné předchozí studie a bádání, přinášejí nové poznatky a nezřídka interpretují i nové, dosud nehodnocené prameny. Jistě by bylo možné poukazovat na další souvislosti a témata, nicméně publikaci dává jednotu pevně vymezené hlavní tematické jádro. Ostatně na celou řadu přesahujících souvislostí a zejména další zdroje poukazuje u všech autorů velmi bohatý, cenný a poctivě zpracovávaný poznámkový aparát. I když každý autor sevřeně sleduje vlastní téma, publikace působí koncepčním uchopením, které je jistě zásluhou hlavního editora, ale nejspíš také výsledkem vzájemné komunikace a inspirace v rámci autorského týmu. A tak to, co čtenář bude možná nejvíce postrádat, jsou texty samotného analyzovaného sborníku, který je z výše uvedených dobových důvodů dnes obtížně přístupný, jeho souběžná nová edice případně s dalšími klíčovými dokumenty by nesporně zvýšila hodnotu celého záměru.

TOMÁŠ HERMANN

Einstein se stále vrací do Prahy

Jiří Podolský, Pavel Cejnar, Stanislav Daniš, Jan Valenta, *Einstein opět v Praze. Fyzika v seriálu Génius*, MatfyzPress: Praha 2021, 172 s., ISBN 978-80-7378-445-4.

Michael D. Gordin, *Einstein in Bohemia*, Princeton University Press: Princeton and Oxford 2020, 360 s., ISBN 978-0691177373.

Michael D. Gordin, *Einstein v Čechách*, přel. Jiří Kasl, Argo: Praha 2022, 357 s., ISBN 978-80-257-3795-8.

Knih o Albertu Einsteinovi bylo napsáno už nespočet a jistě jich další nespočet ještě vznikne. Čtenář fascinován Einsteinovou osobou má k dispozici až nepřehledné množství literatury – od více či méně kvalitních biografii věnujících se každému kousku géniova života až po detailní sledování vývoje jeho teorií. Bez povšimnutí nelze ponechat dva novější počiny, které se týkají pro nás tradičního tématu Einsteinova vztahu k Praze, každý z nich zcela odlišně, ale přesto v určité společné souvislosti.

Klasickou studii představuje již dávny sborník Jiřího Bičáka *Einstein a Praha* (1979): fakticky bohatě a vědecky přesně prezentuje Einsteinovy práce z jeho pražského období, předestírá objevené dokumenty a detaily z Einsteinova života, a mimo jiné uvádí překlad kapitoly z poválečné knihy Philippa Franka o Einsteinovi (1947), která natrvalo zůstane základním víceméně memoárovým pramenem k Einsteinovu působení v Praze. Svého následovníka na matematicko-fyzikální fakultě jako komplexního znalce teorie relativity, Einsteinovy biografie a jeho odkazu, specialisty i skvělého popularizátora, našel Bičák v profesoru Jiřím Podolském. Ten byl přizván jako hlavní odborný poradce k tvorbě první minisérie *Génius* z produkce National Geographic, věnované právě životnímu a vědeckému příběhu Einsteina. Natáčela se od srpna 2016 do března 2017 v Praze a dalších českých regionech; Einstein se tak symbolicky vrátil do Prahy dnešní a ve ztvárnění herců Johnnynho Flynna a Geoffreye Rushe. Příležitost stimulovala Podolského k novému a mnohdy objevenému prostudování historických dokumentů a dalších okolností. Ačkoliv sama historická Praha se v seriálu objeví jen epizodicky, odborná participace Podolského a dalších jeho kolegů fyziků Pavla Cejgara, Stanislava Daniše a Jana Valenty napomohla pozvednout odbornou úroveň seriálu na takovou kvalitu, že představuje odborně relevantní naučné audiovizuální dílo pro tuto významnou kapitolu moderní vědy. Počet z této zkušenosti potom autoři vydali v bohatě ilustrované knížce: tedy svého druhu tištěném dokumentu o hraném dokumentu. V poutavých kapitolách podle jednotlivých epizod seriálu a klíčových fyzikálně podložených scén unikátně zasvěcují do zákulisí vlastního natáčení ve spojení s pozoruhodnými aspekty fyziky 20. století, jejíchž

relevantní ztvárnění si mnohdy vyžádalo nové a rozsáhlé bádání. Knížka má tak snad i obecnější význam metodologický jako živá ukázka možností plodné spolupráce specialistů, dokumentaristů, umělců a mediálního průmyslu. Aby sama Praha nepřišla zkrátka, v Dodatcích Jan Valenta připojil kapitolu v podobě procházky po pražských einsteinovských místech a pamětních deskách.

Předmluvu ke knize autorům poskytl profesor moderní a soudobé historie na Princetonské univerzitě Michael D. Gordin, který se zaměřuje především na dějiny fyzikálních věd 19. až 21. století. Právě v době vzniku seriálu vznikala rovněž jeho kniha *Einstein in Bohemia*, která je pro toto téma na mezinárodním odborném poli skutečně přelomovou událostí a zásluhou nakladatelství Argo jsme se již o dva roky později dočkali jejího českého překladu. Gordin k látce přistoupil originálně a z perspektivy světového einsteinovského bádání. Je si vědom určité inflace einsteinovské literatury a snaží se z ní vymanit. Pozoruhodným počinem je tato kniha už jen proto, že se věnuje pouze krátkému období Einsteinova života, které navíc ve většině jeho biografii nezabírá příliš velké místo. Šestnáct měsíců, které Einstein strávil v Praze, není pro většinu historiků natolik zajímavým obdobím, aby mu věnovali hlubší pozornost. Proto je tato kniha prvním zahraničním pokusem tento deficit napravit. Český čtenář může být rád, že se tohoto úkolu zhostil právě Gordin, který se profesně zabývá také dějinami přírodních věd v Sovětském svazu a východní Evropě a je schopen číst a komunikovat v češtině. Jeho kniha určená primárně pro anglofonní čtenáře a historiky vědy tak splácí dluh, který vůči Einsteinovu pražskému období postupně vytvořila většina dosavadních zahraničních publikací.

Právě Einsteinovo prožívání Prahy, jeho setkávání se zdejší německou židovskou komunitou, s místními vědci, intelektuály, jeho zápolení s občanstvím a duch doby tehdejší české metropole ve světle Einsteinova života jsou hlavním tématem Gordinovy knihy. Snaží se zachytit Einsteinovo porozumění Praze, jeho vnímání každodenní reality, Pražanů, Čechů i Němců, přátel a vědecké komunity. Pro tento účel sám autor přiznává, že se musí odpoutat od teoretizujícího přístupu čistého historika vědy a ponořit se hlouběji do každodenního života této doby. Výsledkem je pokus o plastické představení Einsteinovy Prahy tak, jak ji vnímal v době, kdy do ní přišel, jak se v něm otiskla, i to, jak se Praha po jeho odchodu proměnila.

První kapitola se zabývá Einsteinovým příchodem do Prahy a okolnostmi jeho jmenování, druhá a třetí se zabývají jeho pobytem, vědeckými pracemi a kontakty s vědci a intelektuály. Ve čtvrté kapitole Einstein Prahu opouští na své cestě k nejslavnějšímu fyzikovi 20. století a autor se zabývá také místním machovsko-einsteinovským dědictvím personifikovaným zejména v osobě Einsteinova pražského nástupce P. Franka; nutno dodat, že Gordin reviduje a koriguje mnohé skutečnosti tradované díky výše zmíněnému Frankovu empatickému, ale

v mnohém zkreslenému podání. Další dvě kapitoly se zabývají dozvuky Einsteinova pražského pobytu v následujících letech, kdy se stal světově známým, a jeho vztahem k židovství, který se zintenzivnil zřejmě právě během pražského pobytu. Poslední kapitola pak líčí reakce českého prostředí a české vědecké komunity na jeho slavné teorie včetně velmi zajímavého exkurzu k postavě Arnošta Kolmana a komunistické recepci teorie relativity.

Biografie slavných osobností a vědců obzvláště se často snaží popsat neobyčejný život vědce, vytvořit jakousi hagiografii na pozadí světových událostí nebo konkrétního místa. Gordin, od mládí fascinován osobou Einsteina, zkouší v této knize poněkud jiný přístup. Nesnaží se o stvoření dalšího oslavného spisu, který by zapadl mezi desítky již existujících více či méně objevených Einsteinových biografií, ale přistupuje k tématu obráceně. Einsteinův život a jeho osoba jsou v knize spíše kontextem, ve kterém vystupují postavy a události Prahy počátku 20. století, do kterých se shodou okolností dostal mladičkový vědec před dobou své největší slávy. Einstein tak místy jako by ani nebyl hlavním tématem knihy, ale proplová mezi řádky o dobové literatuře, židovských intelektuálech, česko-německých sporech a historii slavné univerzity. Praha tak působí jako další postava v Einsteinově životě, se kterou se potkával šestnáct měsíců svého života a která ho v jeho díle i vzpomínkách provázela celým životem. Není to tedy jen kniha o Einsteinovi, ale stejně tak je to kniha o Praze této doby, na poměry mocnářství malého, ale přitom živoucího, intelektuálně bohatého města se složitou historií.

V Gordinově podání nám Praha ukazuje mladého Einsteina, jak zápolí s univerzitní byrokracií, stresuje se s přechodem do neznámého prostředí, stěžuje si na špatnou hygienu nebo má spory s manželkou, a to vše na pozadí tvorby myšlenkového procesu, který nakonec vedl k jedné z největších fyzikálních teorií moderní doby. Einsteinův život a práce na německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity pak díky Gordinově čtivému stylu ilustrují složitou situaci česko-německých vztahů, uzavřenou komunitu německých vědců nebo inspirující prostředí židovských intelektuálů kolem známého salonu Berty Fantové.

Nejedná se tedy o další suchopárné líčení géniova postupu akademickými hodnotami, nezahltí nás přehršel podružných faktů, ve kterých by čtenář snadno ze zřetele ztratil centrální postavu celé knihy. Naopak, celé vyprávění Einsteinovy krátké epizody v Praze je soustředěno kolem jeho života a myšlení, jeho tehdejších útrap a nadějí, rodících se myšlenek, které sice ještě nespátřily světlo světa ve vědeckých žurnálech, ale už se spolu s ním procházely po vltavském nábřeží a navštěvovaly s ním jeho přátele. Líčení Einsteinova života i práce je v Gordinově knize plastické a živé, má takřka románovou podobu a při čtení se čtenář snadno nechá vtáhnout do příběhu Einsteinova života a do kaleidoskopické atmosféry Prahy pár let před první světovou válkou. Sám Gordin v úvodu říká, že kniha je

o Praze i o Einsteinovi. Jedno nelze oddělit od druhého, tak jako Einsteinův život a dílo nelze oddělit od šestnácti měsíců ve Viničné ulici.

Kniha si neklade za cíl objevit či vytěžit dosud neobjevené archivní prameny nebo přednést novou a neotřelou interpretaci Einsteinova života a díla. Roztroušená a více či méně známá fakta a dokumenty ale autor originálně integruje a interpretuje. Kniha je určena pro každého, kdo se chce spolu s Einsteinem přesunout do atmosféry Prahy let 1911–1912 a být svědkem jedné krátké, ale důležité epizody dějin vědy.

TOMÁŠ HERMANN – PETR HAMPL

Spletité cesty prvních žen do vědeckého světa

Marie Bahenská, Libuše Heczková, Dana Musilová, *„Ženám žádný obor vědecký od přírody není uzavřen“: Spletité cesty žen k vědecké kariéře v první polovině 20. století*, Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Praha 2024, 181 s., ISBN 978-80-200-3545-5.

Klíčová otázka, kterou si autorky recenzované publikace kladou, zní: jaké byly cesty žen do vědeckého prostředí v první polovině 20. století v Československu? Skrze konkrétní příběhy žen, někdy označovaných jako tzv. maverickové,² tedy ty, které překračovaly normy či stereotypy a v různé míře tak dosahovaly úspěchů, se autorky pokoušejí představit ženu-vědkyni, tematizují zastoupení žen v univerzitním a vědeckém prostředí a ukazují, že cesty prvních žen do vědeckého světa byly skutečně spletité.

Publikace není prvním společným dílem trojice autorek Marie Bahenské, Libuše Heczkové a Dany Musilové. Již před třinácti lety, kdy výzkum témat týkajících se ženské emancipace byl v našem prostředí v začátcích, vydaly knihu *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*,³ která je dodnes významným zdrojem poznání v této oblasti. Aktuálně vydanou publikaci o zapojení žen do vědeckého světa tak lze chápat jako pokračování některých myšlenek nastolených při předchozím bádání. Téma totiž přímo navazuje na zpřístupnění univerzitního vzdělání pro ženy a počátky českého feminismu. Kniha si klade za cíl „zvýšit

² Viz například: K. R. Swanson, *Maverick Feminist: To Be Female and Black in a Country Founded upon Violence and Respectability*, University Press of Mississippi: Jackson 2024.

³ M. Bahenská – L. Heczková – D. Musilová, *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*, Nakladatelství a vydavatelství Veduta: České Budějovice 2011.

povědomí o prvních ženách v české a československé vědě“ a má být „syntézou pojednávající o možnostech postavení žen v univerzitním a akademickém prostředí v Československu“ (s. 9).

Metodologicky se autorky inspirovaly soudobými českými historickými pracemi, jež se věnují dějinám vědy. Vědkyni definovaly po vzoru německé historiografie jako absolventku vysoké školy spjatou s vědeckou institucí, univerzitou nebo výzkumným ústavem. Geograficky téma vymezily místem působení žen, nikoli jejich národnostní příslušností. Tento přístup autorkám umožnil zpracovat komplexnější obraz vědkyně vzhledem k existenci německých vysokých škol, na nichž ženy rovněž studovaly, a také s ohledem na migraci z východních zemí do Československa a z Československa na západ (především ve třicátých letech). Krom výzkumných otázek poskytuje úvod do knihy cenný přehled zásadních zahraničních databází a webů, v nichž lze pátrat po jménech a osudech i československých žen, a také několik významných rakouských, polských či německých publikací věnujících se postavení žen napříč obory.

Knih je rozdělena do čtyř kapitol, přičemž první dvě analyzují širší historické souvislosti a nastiňují sociologickou problematiku zapojení žen do vědeckých struktur. Třetí kapitola přináší konkrétní osudy žen rozřazených podle jednotlivých vědních oborů. Čtvrtá kapitola popisuje fenomén asistentek a pomocných sil.

První kapitola „K vědě cestou necestou“ představuje úvod do problematiky prosazování žen ve výhradně mužském akademickém prostředí. Ukazuje velmi zajímavý fenomén ženského propojování, jež v Československu probíhalo primárně skrze ženské organizace a spolkovou činnost. Na rozdíl od zahraničí, kde byl zaběhnutý prvek ženských kolejí (charakteristický pro anglicky mluvící země), které ženám poskytovaly komplexní zázemí a podporu jejich bádání, autorky poukazují na to, že v Československu byly cesty žen do vědeckých institucí a na akademická pracoviště složitější právě proto, že absentovala dostatečně silná struktura, jež by ženám efektivněji pomohla překonávat zažitá hranice a stereotypy. První průkopnice se proto organizovaly v ženských spolcích a veřejné mínění o ženách-vědkyních se pokoušely ovlivnit i prostřednictvím novin či rozhlasu. První kapitola přináší také téma vědkyň židovského původu, které působily především na německé univerzitě, a naznačuje osudy žen, jejichž už tak komplikovaná cesta byla složitější kvůli jejich židovskému původu. Kapitola rovněž ukazuje, že talentované ženy se často stávaly soukromými vědeckými silami svých starších manželů, kvůli čemuž opouštěly svůj obor.

Druhá kapitola „Vědecké instituce“ popisuje, v jakých institucích ženy působily. Jednalo se o univerzity, instituce aplikované vědy, vědecké společnosti, muzea, archivy, galerie, univerzitní knihovny a také o firemní výzkum. Ve všech byla naprostá převaha mužů a navzdory tomu, že vědecký svět byl konkurenční a často v něm panovala rivalita, se do něj první vědkyně pokoušely začlenit

odhodlaně a s obrovským úsilím. Téma vědkyň je v druhé kapitole zasazeno do mezinárodního kontextu pomocí exkurzu do akademických a vědeckých prostředí v Polsku, Rakousku a Německu, kde se ženy mohly habilitovat až od roku 1918 a do jejichž životů přímo zasáhl následný politický vývoj v zemi.

Nejobsáhlejší částí knihy je třetí kapitola „Univerzitní svět – obory, osoby, osudy“. Ta je rozčleněna na podkapitoly věnující se přírodním, právním a technickým vědám a představuje osudy konkrétních žen, jež se v první polovině 20. století pokoušely prosadit ve vědě a na univerzitách. Autorky publikace se při zpracování této kapitoly potýkaly s nelehkým úkolem. Vzhledem k neprobádanosti tématu musely projít množství českých i zahraničních archivů. Je třeba zdůraznit, že jejich archivní výzkum byl velmi rozsáhlý z toho důvodu, že biografie popisovaných žen nejsou dosud pečlivěji zpracovány a některé osudy je téměř nemožné sledovat, protože potenciální archivní dokumenty zmizely nebo byly zničeny. Kapitola zmiňuje více či méně obsáhle téměř padesát žen a jejich činnost a dokládá tak badatelský a intelektuální přínos žen pro vědecký svět v první polovině 20. století.

Poslední kapitola „Nezbytný prvek ve vědě – asistentky a pomocné síly“ představuje opomíjený fenomén žen na asistentských pozicích, které bojovaly nejen s genderovými stereotypy, ale také s existenční nejistotou, jež vyplývala přímo z podstaty asistentské pozice. Pro jejich úspěch bylo klíčové, zda měly stabilní finanční zázemí. Stejně jako další vědkyně tak i ony stály před životní volbou, zda se vydají cestou potenciálního uplatnění ve vědě nebo zda získají stabilní finanční zaopatření prostřednictvím sňatku.

Autorky uzavírají publikaci slovy, že každá žena má mnoho tváří a totéž platí i o vědě, zvláště o té s „ženskou tvář“. Autorky v knize ukazují ochotu žen v první polovině 20. století využívat veškeré strategie a možnosti pro to, aby mohly vykonávat kvalifikovanou práci, například zapojením se do nově vznikajících oborů či pracovišť. Skrze konkrétní příběhy přináší pohled do profesních i osobních životů žen, které se podílely na vědeckém bádání, výuce na univerzitách či vykonávaly neméně důležitou a zajímavou profesi knihovnic nebo archivářek.

Podstatným výstupem knihy, jež nelze opomenout, i když jej autorky zmiňují pouze dvěma větami, je biografická databáze vědkyň Minerva (dostupná na odkazu <https://minerva.ff.cuni.cz/>; 22. 4. 2024). Databáze umožňuje vyhledávat v rejstříku českých, slovenských, židovských a německých žen, které v první polovině 20. století pracovaly v akademických institucích, knihovnách nebo na univerzitách či v ústavech. Aktuálně je v databázi profil 51 žen a autorky knihy slibují její postupné doplňování.

Ačkoli téma žen ve vědě není v kontextu evropské historiografie novinkou, v českém/československém prostředí je zatím jen velmi okrajově zpracované. Množství literatury (odborné i populární), jež se věnuje specificky dějinám českých

a československých žen, vzdělaných v oborech filosofie a vědy, je skromné. Jmenovat lze například *Cesty k samostatnosti: Portréty žen v éře modernizace*⁴ nebo knihu *Píšíci Minervy*.⁵ Z posledních let je třeba zmínit publikaci *Jen mít dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy*.⁶ Ta si do jisté míry vytyčila podobný cíl jako recenzovaná publikace, tedy zmapovat osudy českých žen působících ve filosofii a vědě ve 20. století. Kniha vyšla jako „první pokus o doplnění chybějících kapitol v dějinách české filosofie a vědy“ a stejně jako recenzovaná publikace mapuje intelektuální snahy žen na našem území. Obě knihy tak stojí vedle sebe jako významné kameny na cestě zkoumající osudy intelektuálek a vědkyň, jež přispěly k vědeckému poznání a utváření vzdělané společnosti. Na závěr lze shrnout, že autorky objasnily řadu zásadních témat, jako například sladění pracovního a osobního života žen či jejich nerovnoměrné zastoupení napříč obory. Podařilo se jim podat komplexní obraz ženy-vědkyně.

PAVLÍNA TOMÁŠOVÁ

11. ESHS konference

Tradiční (již 11.) biennální konferenci Evropské společnosti pro dějiny vědy (ESHS) hostila ve dnech 4. až 7. září 2024 Pompeu Fabra University v Barceloně. Tématem byla Věda, technika, lidstvo a Země (Science, Technology, Humanity and Earth). Organizátoři v názvu konference pojali vědu jako primární prostředek, jehož prostřednictvím lidstvo chápe, prezentuje a svět a zasahuje do něj. Chtěli podnítit historiky vědy k zamyšlení, jak spolu souvisí epidemie, války a změna klimatu. Vyzvali komunitu evropských historiků vědy, aby se podívala na objekt svého historického bádání s ohledem na velké výzvy, kterým lidstvo čelí jak v současnosti, tak v průběhu své historie. Cílem bylo navázat dialog mezi různými pohledy a tématy. Konference se účastnilo 556 referentů ze čtyř kontinentů (kromě Afriky), mezi nimi i řada kolegů z České republiky (podle grafu na webu konference tvořili Češi 3, 4 %). Česká stopa na konferenci nebyla v konkurenci dalších, mnohem větších a bohatších zemí zdaleka zanedbatelná.

⁴ J. Martínek – P. Vošahlíková, *Cesty k samostatnosti: Portréty žen v éře modernizace*, Historický ústav AV ČR: Praha 2010.

⁵ L. Heczková, *Píšíci Minervy*, Vydavatelství FF UK: Praha 2009.

⁶ Z. Jastrzemska – D. Pichová – J. Zouhar, *Jen mít dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy*, Host: Brno, 2020.

Adéla Jůnová Macková (MUA AV ČR) byla spolu s Miladou Sekyrkovou (UDAUK) hlavní pořadatelkou sympozia *Women in Scientific Institute and Universities in Crucial Years in the 20th Century in Central and Eastern Europe*. Sympozi-um otevřela Milada Sekyrková příspěvkem *Reopening of Czech universities in 1945 and the status of female students and teachers there*, v jehož rámci vysvětlila situaci na Karlově univerzitě z hlediska zastoupení žen mezi studentkami a pedagožkami v této přelomové době a zaměřila se zejména na osobnosti Růženy Vackové. Časově ji pak vlastně trochu předběhla Danuta Ciesielska (Institute for the History of Science, Polish Academy of Sciences, Varšava), která se věnovala polským studentkám na univerzitě v Göttingen před 1. světovou válkou (*Polish female mathematics students in Göttingen before the First World War*). Adéla Jůnová Macková se zaměřila na vědkyně-orientalistky, pracovně aktivní v přelomových obdobích 20. století (*Network and Women in the Institutes of Academy of Sciences. Women and Oriental studies in the crossroads of the 20th century*). Podobné téma pro obor archeologie (*Women archaeologists in the crucial years of the 20th century*) nastínila Marcela Starcová (Archeologický ústav AV ČR). Sympozion uzavřel Željko Oset (Ljubljana, American Slovenian Education Foundation/ERC project SOVEREIGNTY) na téma *What if?* resp. úvahou o gender policy ve Slovinsku/Jugoslávii těsně po 2. světové válce.

Další sympozi-um připravili Doubravka Olšáková (ÚSD AV ČR) a Jan Surman (MUA AV ČR) na téma *Science and democratisation processes in East Central Europe and beyond*. Panel byl zaměřen na vztahy mezi vědou a demokracií. Účastnili se ho kolegové z Německa, Nizozemí, Rakouska a referáty byly vesměs zaměřeny na situaci v Evropě po druhé světové válce v pohledu na vztahy vědců k politickému režimu dané země. Dalším českým účastníkem tohoto sympozia byl Luboš Studený (MUA AV ČR).

Hélène Durnová (MUNI Brno) byla (společně s Ulfem Hashagenem a Rudolfem Seisingem, Deutsches Museum a LMU Mnichov) spoluřadatelkou sympozia *How Computing Influenced our Understanding of the World: Scientific Communities as Communities of Computing*, věnujícího pozornost změnám, které ve vědecké práci přineslo zavedení počítačů do každodenního života.

Spoluřadatelem sympozia (spolu s Monicou Blanco a Marií Rosa Massa Esteve z Universitat Politècnica de Catalunya) *Circulation of Knowledge Through Mathematical Courses (16th – 19th centuries)* byl Davide Crippa (Filozofický ústav AV ČR). Zaměřili se na vztahy uvnitř matematických věd v průběhu takřka čtyř set let a na některé významné matematiky, kteří významně posunuli poznání. V rámci tohoto sympozia vystoupil i Ladislav Kvasz (Filozofický ústav AV ČR) s referátem *Jesuit origins of comprehensive teaching of mathematics*.

Ze stejného ústavu je spoluorganizátor sympozia *Toward a Computational History of Science: The Cultural Evolution of Early Modern Metaphors of Knowledge*

Petr Pavlas, který spolu se spoluřadatelkou-kolegyní Jo (Georgiana) Hedesan (University of Oxford) soustředili pozornost ve výzkumu a jeho prezentaci na počátky moderního encyklopedismu. Příspěvkem *Computational Explorations of Early Modern Metaphors of Knowledge: Diachronic Word Embeddings and Cultural Evolution in Scientific Texts* se na průběhu symposia podílel i Vojtěch Kaše ze stejného ústavu AV ČR.

Barbora Rambousková (Univerzita Pardubice – Universidad Autónoma de Madrid) přednesla na sympoziu *Fading Empires and Conflicting Nation-Building. A Perspective on Science, Technology, Nation, and Statecraft from the European non-colonial peripheries* referát *‘We must impel Czech patients to seek out Czech doctors’: Language, Ethnicity and Professional Competition in the Czech Lands before World War I*, zabývající se problémy česko-německé lékařské komunity v českých zemích. V rámci stejného symposia pohovořila Terza Liepoldová (FF UK) o lékařské péči v habsburské monarchii v první polovině 19. století (*State Medicine and the (preventive) Care System in the Habsburg Monarchy in the First Half of the 19th Century*). Lékařská témata u českých badatelek převládala. V rámci symposia *Communicating medical issues* vystoupila Tereza Kopecká (UK Praha) s přednáškou *Medical Associations in the Czech Lands: a Specific Paradigm*, v níž shrnula vývoj lékařské péče v českých zemích v průběhu věků se zaměřením na 20. století. V rámci symposia *Rubber and Plastics* vyslechli posluchači přednášku Věry Dvořáčkové (MUA AV ČR) na téma *Plastics: A symbol of Progress and Destruction*, zaměřenou na problémy či benefity nárůstu používání plastů po druhé světové válce. Ekaterina Shashlova (FHS UK) vystoupila na sympoziu *Historical Epistemology* s referátem *Historical Critique of Knowledge: Recognition and Misrecognition as Cases of Epistemic Injustice* a Michaela Šmidrkalová (MUA AV ČR) v rámci symposia *Science and the Nation* na téma *Will science solve everything? The image of science in the forthcoming atomic age in Czechoslovakia 1948–1960*. A v tematickém bloku *Fading Empires and Conflicting Nation-Building. A Perspective on Science, Technology, Nation, and Statecraft from the European non-colonial peripheries* vystoupil Vladan Hanulík (Uni Pardubice) s příspěvkem *The Battle for the Spas: National and Class Conflict in Spa Treatment and Tourism in the 19th and 20th Centuries in the Czech Lands*.

Součástí jednání bylo i valné shromáždění ESHS, které zvolilo nové předsednictvo, již po několik let bohužel bez české účasti. Prezidentem byl zvolen Simone Turchetti (Itálie), na post viceprezidentky se posunula doslouživší prezidentka Dana Jalobeanu (Rumunsko). Budoucí prezidentkou (President-Elect) bude Kärin Nickelsen (Německo), vědeckým tajemníkem tůstal Roberto Lalli (Itálie) a pokladníkem Erwin Neuenschwander (Švýcarsko), bez něhož jsme si dosud fungování ESHS nedokázali představit. Oznámil, že toto je jeho poslední funkční období. Web editorem byl zvolen Hugo Soares (Portugalsko), webmasterem

Dimitri Bayuk (Francie), archivářkou Nathalie Queyroux (Francie), PR prostředníkem Matthieu Husson (Francie), editorem Cenrauru zůstal Daniele Cozzoli (Itálie). Novou pozicí ve výboru se stala pověřenkyně pro Early Career členy ESHS, Beatrice Falcucci (Itálie). Členy „bez portfeje“ byli zvoleni Dania Achermann (Švýcarsko), Erika Luciano (Itálie), Peder Roberts (Norsko) a Kostas Tampakis (Řecko).

Příští, 12. konference ESHS se bude konat v červenci 2026 v Edinburghu.

MILADA SEKÝRKOVÁ